УАҚ

Уақ тайпасының рулары меи аталары жоңғарларды ігуып шығу кезеңінде қазақтардың Орталық және Шығыс Қазақстанға қайтып оралуы тұсындағы жалпы ағын бойынша қозғалған.

Бастапқыда уақтардың бірнеше қауымы Ерейментау іқазығына (мысалы, Тұраққопа алқабы) қоныстанған да, басқалары Ертістің оң жағалауыиа (Арқатау тауы жазығына) кеткен. Ерейментаудаи олар Ертістің сол жағалауына, Шар, Ащысу секілді өзендер бойына көшеді. Ертістің оң жағалауында уақтардың біразы жалға: 1 шаңыраққа 40 тиын, 1 ірі қараға 15 тиыи, 1 қойға 5 тиын, әрбір шаңырақтың түтін салығыиа 30 тиын төлепу кабипеттік және әскери жерлерде кошіп жүрген. Жайылым меи учаскелерді жалға алатыи ақшасы бөлмағаи кейбір қауымдар Ертістің сол жағалауына, ал басқалары Томск губерииясы меи Алтай таулы өкругінің жерлеріие кетеді. Мысалы, Жансары руы 1876 жылға дейін Алтай таулы округішң жеріиде қыстап жүргеи де, өзінің Семей облысыиа қосылуы себепті Ертіске кошіп келуге мәжбүр бөлған.

XIX ғасырдың біршші жартысыида уақтар барлық округтерде қоныстанды деуге болады, алайда олар Аягоз, Амаиқарағай (Құсмұрын), Баяпауыл сыртқы округтері меи Омбы ішкі округиіде коп болган.

Салық төлемеген болыстар жөиінде жасалған 1841 жылғы ведомость бойыиша, ондайлар: СарманУақ болысыпда 3220 адамы, 736 шаңырағы бар 12 ауыл, ал ШоғаУақ болысыида 3999 адамы, 913 шаңырағы бар 14 ауыл болған. Уақтардың екі болысында барлығы 26 ауыл, 1649 шаңырақ, 7219 адам есептелген. Бұл кошпенділер өздерін Уақтаи тараған сегізінші буыпбыз деп білетін ағайынды Шоға мен Сарманның ұриақтары (6кесте).

Сібір шебі тоңірегінде көшіп жүрген 374 шаңырақ уақтар 7ші казак полкінің жерінен қуып шығарылып, 1844 жылы Аягөз округінің Уақ бөлыстарына қосылды. Шөға (6 ауыл, 621 шаңырақ) мен Ергенөкті уақ (5 ауыл, 430 шаңырақ) біріккеи бір Уақ болысы Томск губерниясындағы Бийск округінің жерінде, Черемухов және Белокаменный станицаларыяа жақын жерде көшіи жүрген. Ал олар барлығы 11 ауыл болып, 1051 шаңырақты біріктірген.

Баянауыл, Ақмөла сыртқы округтеріне қосылған уақтардың көпшілігі Томск және Тобыл губернияларыщда көшіп жүрген.

1849 жылғы деректер бойыиша, 4 әкімшілік ауылдаң (384 шаңырақ) тұратын Баяпауыл уақтары (ергенекті уақ руының Бидалы атасы 6кесте) Томск губерииясының Бийск округіндегі Семияр станицасының маңында, Сарбеубел алқабында, сөндайақ Тобыл губерниясшын Омбы округінде, Песчаный станицасына жақыи маңда көшіп жүрген.

1840 жылғы деректерге қарағанда, ашылмақшы болған Көкпекті округі иіегінде Делбегетеіі тауы мен Жартас алқабыпан Шар озеиіпе, ІТриказдап солтүстікбатысқа карай 150 шақырым қашықтықта көшіп жүргеп уақтардың 170 шаңырағы болған.

Омбы округіндегі казак полктері жерінде көшіп жүргеи уақтар көп болған. Мысалы, 5ші, 6шы казак полктерінің жерінде (Құлаиды даласы)665 шаңырақ, Ертістің сол жағалауындағы 10 шақырымдық өңірде, 7ші полктің жерінде 909 шаңырақ кошіп жүргеп.

Ақмола сыртқы округіне қөсылған 10 қауымнан тұратын (898 шаңырақ) Шөға Ергенекті уақ (Бидалы, Жансары аталары 6кесте) рулары да округтен тыс жерлерде: Томск губерииясыіiың Бийск округіидогі Лебяжье, Ямышев, Семияр сташтңалары маңыида: Тобыл губерииясының Омбы округіндегі Качиры және Песчаный станицалары аралығыида, Черлак сташщасының маңыпда, сондайақ 7казак полкінің жоғарыда аталған станица л ар маңындағы Ллерінде кошіп жүргеи.

Сібір ведомствосы жерінің батысында, Орынбор ведомствосының жерімен шектес, Аманқарағай уақтары орналасқан.

Уақтардың шағын топтары Кіші жүздің жерінде, Тамды, Қарақобда жәие Сарықобда өзендеріиің бас жағыи мекендеген. Өз тайпаластарынан бөлініп қалғаи бұл уақтар Кіші жүз рулары (әлімұлы, байұлы тайпалары) арасында қоныстанған. Бұлар, мұнда не жоңғар шапқыншылығыиан кейін қалған немесе өз тайпаластарымен ренжісіп, өлардан айырыла көшкен болса керек. Соңғысы жиі болатыи құбылыс. Мысалы, Орта жүз тайпалары арасынан өз руластарынан бөлініп, Орта жүз қауымдарына кетіп қалғанына көп бөлғаи жағалбайлыларды, тамаларды т. б. жиі кездестіруге болады.

Өскемен уезінің жерінде, Бұқтырма өзенінің бас жағыида және Аршаты тауының төңірегінде керейлермен бірге уақтардың 68 қожалығы көшіп жүрген.

Семей уезінде уақтардың 5728 қожалығы болған. Төрт болыс пен Қызылқұм болысының бір бөлігі солардан құралған. Олардың орналасқан жерлері Семей қаласынан оңтүстікке қарай Семейтау, Белтерек, Арқалық тауларыиың жазығы, Ащыкөл өзенінің төңірегі және Ащысу өзенінің бас жағы. Олар Ертістің оң жағалауында уездің 10 шақырымдық өңірін бойлай және одан әрі шығысқа қарай Лебяжье, Черный поселкелері аралығындағы жазыққа орналасқан.

Ертістің оң жағалауындағы Белағаш даласында қазақтар Кабинеттен, Сібір казак әскерінеи жалға алған Қараөзек, Қарағанды т. б. «бос дала» деп аталатын жерлерде тұрды.

XVIII ғасырдың аяғында Жалқарағай (Шульба тоғайы) мен Қараөзек (Ремев даласы) ормандары мүлде бос болған. Қыс кезінде бұл жерлерге сол жағалаудан мал айдап әкелініп жүрген. 1780 жылдар шамасында Уақ тайпасынан шыққан Есібар өз руластарымен Жақсы Қараөзекке (Ремев даласы) қоиыстанды. Ол кезде бұл қоныстанушылар алым төлемегеы. XIX ғасырдың алғашқы отыз жылдығында Семей округтік приказы жаңа ңоиыстанушылардан Байуақ болысын құрып, ол 1874 жылы оның аты Белағаш болысы деп өзгертілді. Бұл болыста 1444 қожалық болғап, ал оның 25,75 проценті уақтардың қожалықтары еді. Белағаш даласындағы түрлі тайпалар руларының өздеріп қырық ру деп атағанын корсете кету орынды.

Павлодар уезінде уақтардың 1399 қожалығы болған. Олар Ертістің оң жағалауындағы 10 шақырымдық өңірден (Крутояр поселкесі Песчаный пөселкесі) шығысқа қарай Барабин даласымен шектесіп жатқан көптеген көлдерге дейиігі далаға орналасқан. Уақтар иелігінің оң-түстік шегі Әжі-Болат-Қарасу көлдері бойымен өткен.

Ертіс өңіріие уақтардан иегізінен алғанда Бидалы (Ергенекті уақ) тармағының Әжібек, Абырай аталары мен аздаған Шоға руы (6-кесте) қоиыстанды.

Қазақстанның солтүстігиде, Петропавл уезінде, уақтар Обаған өзенінің шығыс жағалауында, Алабота, Қойбағар, Шалқар, Жарқайың, Шошқалы көлдерінің жазығында, Есіл, Қойбағар, Түнтүгір өзендөрінде көшіп жүрген. Ондағаи шаңырақ Теке өзеиі маңында қоиыстанғаи. Петропавл уезінде 221 ауыл (2260 шаруашылық) болған, бұл барлық шаруашылық саныиың 19,8 процепті болады. Уезде ергенекті уақ руының қауымдары көбірек те, Шоға руының өкілдері азырақ болған (6-кесте).